

H. Varga Márta¹

KIC ES MIC VOGMUC?

A TÖBBES SZÁMÚ ELSŐ SZEMÉLYŰ NYELVI FORMÁK FUNKCIONÁLIS VIZSGÁLATA

Abstract

The goal of this paper is to collect the various and different contextual and pragmatical functions of first-person plural deictic items (especially personal pronoun, verbal form, possessive suffix). The examined grammatical forms have a number of roles in interpersonal relationships (1st, 2nd and 3rd persons singular and plural / common subject) and could transmit diverse meanings, emotional attitudes, stylistic nuance etc., for example solidarity, empathy, persuasion, (false) modesty, instruction, irony, acceptance of responsibility, shifting of responsibility.

Keywords: *homogeneous (additive) plural, heterogeneous (multiplicative) plural, exclusiveuse of 1/Plforms, inclusiveuse of 1/Plforms, paradigmatic shift inpragmatics*

Kulcsszavak: *homogén (hozzáadó, additív) többes szám, heterogén (szorzó, multiplikatív) többes szám, exkluzív használat, inkluzív használat, átképzeléses személyhasználat, pragmatikai paradigmaváltás*

1. Bevezetés

A nyelv funkcionális leírása a nyelv használatközpontú szemléletéből indul ki. A „használat” több jelentéssel is rendelkezik: egyrészt arra vonatkozik, hogy „minden nyelvi kifejezés valamilyen nyelvi interakció részeként valósul meg, tehát dekontextuált »rendszeregységek« csak laborhelyzetben léteznek; másrészt arra, hogy a nyelvi egységek mindig más nyelvi egységek közegében mutatkoznak, ezért az elvont nyelvi struktúrákat nem lehet a használattól (és a megismerés egyéb aspektusaitól) függetlenül leírni” (vö. Tolcsvai Nagy – Ladányi 2008: 30).

Mivel ez a nyelvfelfogás a nyelvet nem (kvázi) zárt és rögzített rendszerként, hanem megismerésen alapuló, használatközpontú, dinamikus rendszer részeként mutatja be

¹ H. Varga Márta PhD, Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest; hvargamarta@gmail.com

és értelmezi, ezért ez a szemlélet – a formális irányzatokra jellemző egyoldalú logikai szemlélettel szemben – a hagyományostól eltérő vizsgálati eljárásokat követel. A vizsgálatok elsősorban a nyelvhasználatra mint cselekvésre összpontosítanak: a mindenkori „beszélő – hallgató” nézőpontját érvényesítik, amelyben a jelentés (mint szerkezeti szervező tényező) központi szerepet kap a forma, a szerkezet vizsgálata mellett. A használatközpontú nyelvelvárási modellek alapvető jellemzője, hogy a nyelvi formákat elsősorban funkciójukra való tekintettel és a nyelvhasználatra vonatkoztatva próbálják meghatározni. Központi kategóriájuk a nyelv alapfunkcióinak (a kommunikatív, a kognitív és a pragmatikai funkcióknak) a vizsgálata: elsősorban a kommunikációt mint eseményt, folyamatot vizsgálják és nem a kommunikáció alapjául szolgáló elvont, a nyelv működését bemutató szabályrendszert. Minthogy a nyelv alapvetően a jelentés kifejezésére jött létre, ezért a vizsgálódások kiindulópontja is elsősorban a funkció (a jelentés, a tartalom, a közlendő), amelynek a nyelvben valamilyen (egy vagy többféle) formát lehet találni, amelyet a nyelv használója mindig a kontextusnak megfelelően választ ki az aktuális beszédhelyzetben.

A magyarnak mint anyanyelvnek és a magyarnak mint idegen nyelvnek az oktatása is korábban a nyelvtani formát részesítette előnyben a funkcióval szemben, és egy formát többnyire egy (tipikus) funkcióval társított. A használatközpontú nyelvtanítás a nyelvi jelenségek funkcióit, szemantikai összetevőit állítja előtérbe, hogy a grammatikai kategóriák formális, atomizált rendszere helyett a nyelvhasználat, a nyelvi funkciók szerves egységét alakítsa ki. A funkcionális nyelvelvárási írásban a grammatikai szabályok csak irányt mutatnak, tendenciákat jelölnek ki az adott nyelv működésének megértéséhez; az állandó változásban lévő nyelvtani kategóriák létrehozása sohasem célja, hanem inkább csak segédeszköze a nyelvelvárási írásnak.

2. A többes számú első személyű deiktikus formákról

A magyarban a résztvevői szerepek lexémaszinten (személyes névmásokban) vagy morfológiaiilag (ragozott igealakokban, birtokos személyjeles főnevekben és ragozott névutókban) juthatnak kifejezésre. A magyar nyelvű megnyilatkozásokból és a szövegekből általában hiányoznak az alanyesetben álló elsődleges személyes névmások (noha az olvasó és a hallgató számára ezek az elemek volnának a legkönnyebben hozzáférhető, prototipikus jelölők, vö. Tolcsvai 2001: 200–201), ezért főként az igei személyragokkal és a birtokos személyjelekkel való metaforikus jelölés jellemző, tehát a felszínen inflexiók morfémaik jelzik a törölt névmási elemet (vö. Laczkó 2005: 78).

Jelen tanulmány célja a többes számú első személyű nyelvi formák - különös tekintettel a T/1 személyes névmás (mi) és a T/1 igealakok - mondat- és szövegbeli funkcióinak számbavétele, sokféle, egymástól karakteresen elkülönülő pragmatikai jelentésük, szerepkörük bemutatása.

3. A többes számú első személyű deiktikus forma funkcióinak vizsgálata

A *mi* névmás jelentésszerkezetét a leíró grammatikák, így pl. a „Magyar grammatika” (Keszler 2000) jellemzően heterogén (hozzáadó, additív) többes számnak tekinti (vö. Balogh 2000: 186, Kugler–Laczkó 2000: 159), amennyiben a *mi* esetében a beszélő nincs egyedül, társai vannak. A többes számú első személy kettős jelentésszerkezettel rendelkezik: a második és/vagy a harmadik személlyel való kiegészítést egyaránt megengedi.

- Inkluzív ('bennfoglaló') használatról akkor beszélünk, ha a T/1 magába foglalja a megnyilatkozót (a beszélőt) és a címzett(ek)et (a kommunikációs partner(ek)et) együtt és/vagy esetleg egyéb harmadik személy(ek)et is: ['én + te'], ['én + te + ő(k)'].
- Az exkluzív ('kirekesztő') használat esetén a címzett(ek) kimarad(nak) a körből, a kommunikációs partner(ek)et nem értjük bele a megszólításba. Ilyenkor csakis a megnyilatkozóra és egyéb harmadik személy(ek)re vonatkozik a többes számú első személyű forma: ['én + ő(k)'].

Pragmatikai értelemben az exkluzív használatban a deiktikus jelleg kevésbé erőteljesen érvényesül, tehát erősebb az elhatárolódás dimenziója, hiszen a harmadik személyű deiktikus kifejezések mindig a beszédeseményen kívül eső személyekre, azaz bárkire vonatkoznak, aki nem a megnyilatkozó (E/1) és nem is a címzett (E/2, T/2) (vö. Tátrai 2010: 216). Ezzel ellentétben a mindkét résztvevői szerepet felölelő inkluzív használat inkább érvényesíti a szolidaritás és a közösségvállalás attitűdjét (vö. Jobst 2007: 39). Ezzel kapcsolatban Jobst hangsúlyozza, hogy a magyarban a két forma grammatikai azonossága „eleve magában hordja a diszreferencia létrejöttének esélyét” (Jobst 2007: 34), tudniillik a címzett nem mindig tudja könnyen eldönteni, hogy ő maga a csoport tagjának számít-e vagy sem, ez pedig kedvez „a manipulációs tevékenységeknek, mert a nyelvhasználók nem tudatosítják magukban a nyelvi struktúra többértelműségét” (Bańcerowski 2006: 98). A potenciális vásárlók befolyásolására készített reklámszövegekben alkalmazott meggyőzés és a manipuláció nyelvi kifejezőeszközei között meglehetősen gyakran találkozunk T/1 igealakokkal: „a közlő bevonja az olvasót a szituációba, (...) és ugyanazt a megoldást kínálja mind a saját, mind pedig az olvasó számára” (Bárházi 2008: 456), mindez pedig növeli a hitelesség érzetét az olvasóban.

4. A többes számú első személyű deiktikus formák pragmatikai jelentései

A többes számú első személyű formák (a névmások fentebb említett inkluzív és exkluzív használatának általános megkülönböztetésén túl) igen sokféle közléstartalom hordozói lehetnek: sokrétű, differenciált jelentést, érzelmi viszonyulást és stíláriis árnyalatot képesek kifejezni. A szövegvilágban gyakran fordul elő pragmatikai paradigmaváltás, amikor egy és ugyanazon nyelvi elem más-más beszédpartner kódjába épül bele. Ilyenek a többes számú első személyű formák is, amelyek „többféle résztvevői szerepvizonyt képesek kifejezni” (Kuna 2016: 326), a többes számú első személyű utalásoknak tehát több, egymástól különböző megnevezettje lehet. Előfordul, hogy a

többes számú első személy valamely más nyelvtani személy helyébe lép (Fónagy 1963, Péter 1999). Péter ír arról, hogy az ige személyes alakjainak felcserélése (az ún. átképzeléses személyhasználat) gyakran hordoz stiláris, emocionális jelentéseket (vö. Péter 1999: 117). A személycseré következő eseteivel számolhatunk:

4.1. $T/1 = 'én'$

4.1.1. Könnyen belátható, hogy a $T/1$ névmás jelentésszerkezete nemcsak heterogén, hanem alkalmanként homogén (szorzó, multiplikatív) is lehet: a *mi* vonatkoztatható a kórusban megsokszorozott egyes számú első személyű beszélőkre is ('én1 + én2 + én3 + ...énN'), pl. *imádkozunk, ünnepélyesen fogadjuk, esküszünk*. Ha több száz vagy több ezer ember ír alá egy petíciót, akkor is általánosabb a többes számú első személyű fogalmazás, pl. *Szeretnénk, ha megadnák az esélyegyenlőséget a férfiaknak is, hogy 40 év munkaviszony után elmehessenek nyugdíjba / Tiltakozunk a Dunaújvárosi Technikum városrészi kisposta bezárása ellen! / Kérjük az illetékes döntéshozókat, építsenek élelmszerüzletet Győr-Szabadhegyen!* (www.peticio.hu), ugyanúgy, ahogy a tüntetésen részt vevő tömeg tagjai sem egyes számú első személyben skandálják: *Munkát akarok!* Ez a „ceremoniális” jelentésű *mi* több 'én'-t, elsősorban „inkább jogi, mint természetes személyeket” jelöl (Laczkó–Tátrai 2015: 505).

4.1.2. A szövegalkotásnak ismeretes az a szokása, amely szerint a szerző (az üzenet feladója) önmagáról többes számú első személyben beszél. Különösen az uralkodók (királyok, fejedelmek, vezető egyházi tisztségviselők) – hatalmuk, felsőbbségük kifejezésére – egyes számú első személy helyett gyakran többes számú első személyű formát használtak, pl. *Mi, XIV. Lajos..., Mi, I. Ferenc József, Mi, a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem rektora*. Az uralkodó, a magas pozícióban lévő méltóság stb. ezzel a formával egyrészt személyes állásfoglalásait akarta általános érvényűvé tenni, másrészt azt kívánta hangsúlyozni, hogy nem(csak) a maga nevében beszél, hanem valamilyen közösség (országa, népe stb.) szóvivőjeként, és ez a forma szavainak nagyobb nyomtérkot, tekintélyt kölcsönöz. Ebben a *Mi...* (latinul *Nos...*, németül *Wir...*) kezdetű „királyi / fejedelmi / felségi többes szám”-ban (pluralis maiestatis) fogalmazott szövegek gyakran fordulnak elő az uralkodók által kiadott oklevelekben, címeres levelekben, de egyes intézmények és társaságok által kiadott oklevelekben is. A királyság idején ez a felsőbbrendűséget, erőt, magas tisztséget és méltóságot szimbolizáló forma meglehetősen általános és megszokott volt. De a Bibliát is idézhetjük: a „Teremtés könyvé”-ben szereplő *Alkossunk embert, a saját képmásunkra!* mondatban szereplő $T/1$ személyű igealak is a Teremtő Istennek, a teremtés végzőjének a fontosságát, magasabbrendűségét emeli ki. Ezt a formát archaikus vagy archaizáló szövegekben stilisztikai eszközként ma is használják.²

² A fejedelmi többesnek egyébként más változatai is lehetnek, Julius Caesar például egyes szám harmadik személyben írta műveit.

A királyi többes szám használatának egyébként az is oka lehetett, hogy az uralkodók egyidejűleg általában többféle társadalmi, politikai, szakmai stb. cím birtokosai voltak, pl. *Mi, II. Henrik, Anglia királya, Normandia, Aquitánia és Gascogne hercege, Anjou, Maine és Nantes grófja és Írország uralkodója, ezennel elrendeljük, hogy ...*, így az egyeztetés (az indoeurópai nyelvekben) kötelező többes számot írt elő ezekben a mondatokban.

A „királyi többes szám” a retorikában is tipikus szövegszerkesztési mód. A rétor gyakran a meggyőzés hatásossága érdekében nem a maga nevében (E/1-ben) szól, hanem királyi többest használ: „meggyőző szavának nagyobb a hitele, ha többeknek, sokaknak az érveit, a véleményét adja tovább” (Dániel 1979: 20), pragmatikai értelemben tehát a szolidaritás és a közösségvállalás attitűdjét érvényesíti. Az persze nemigen ellenőrizhető, vajon a feladó közösségi megbízatása valós-e, kapott-e felhatalmazást valamely közösségtől, testülettől, vagy csupán úgy tesz, mint akinek van valamiféle közösségi mandátuma, és a T/1 csupán arra szolgál, hogy a meggyőzés hatásosabb legyen.

Néhány magyar nyelvű politikai beszéd és általában a politikai propaganda névmáshasználatának értelmezése, elemzése kapcsán Jobst a többes számú első személyű névmást egyrészt a hatalom, másrészt a szolidaritás névmásának tekinti (vö. Jobst 2007).

4.1.3. Előfordul, hogy az üzenet feladója tulajdonképpen önmagáról beszél többes számú első személyben. Ezt leginkább azért teszi, mert a saját személyét így könnyebben inkognitóban tudja tartani („a maga személyét félárnyékban hagyja”, vö. Dániel 1979: 19), pl. a *Sajnálattal tájékoztatom Önöket arról, hogy ...* és a *Sajnálattal tájékoztatjuk Önöket arról, hogy ...* mondatok jelentése között feltűnő a különbség: a többes számú 1. személyű névmás használatával jobban ki lehet bújni a felelősségvállalás alól. A T/1 efféle jelentését Péter „felelősségelhárító többes”-nek nevezi (Péter 1999: 117). Az egyes számú első személyű névmás használata esetén a cselekvő nyomatékosabb és könnyen azonosítható. A felelősség elhárítása érdekében szerepel a többes számú első személyű forma a következő párbeszédben is, pl.

- *Mi történt a vázával, kisfiam?*
- *Véletlenül eltörtük.*
- *Légy őszinte: ki törte el?*
- *Éééén...*

4.1.4. A többes számú első személyű névmás, illetve igealakok e funkcióban történő használata korábban gyakr(abb)an fordult elő tudományos témájú dolgozatokban, a szerzői (ál)szerénység kifejeződéseként. („szerénységi többes”, vö. Péter 1999: 117). A tudományos kutatók ma gyakrabban használják az E/1 igealakot saját érvelésük kifejezésére, mint a T/1-et, de még mindig találni ilyeneket is, pl. „Mielőtt a két tudós életéről és életművéről a kötetekben olvasható pályaképekre is támaszkodva néhány gondolatot elmondanánk...” (Juhász 2016: 277), „A korábbi eredmények és a szakirodalom áttekintése után tehát elérkeztünk a tanulmány központi kérdésének megfogalmazásához...” (Egedi 2016: 251).

4.2. T/1 = 'te' és/vagy 'ti'

A T/1 formákkal megvalósuló deixis újabb alkalmazási lehetősége az ún. empátikus szerepű használat (vö. Jobst 2007: 35, Tátrai 2010: 216, Laczkó–Tátrai 2015: 506): a megnyilatkozó többes számú első személyű névmást használ ugyan, de ezt a 'mi'-t csak áttételesen vonatkoztatja önmagára, „azaz csak a címmel vagy egyéb harmadik személlyel kapcsolatos társas attitűdjét, azon belül is a másikkal való azonosulását, közösségvállalását juttatja kifejezésre” (Laczkó–Tátrai 2015: 506).

4.2.1. Az empátikus nyelvhasználatra a szakirodalom leggyakoribb példaként az orvos-beteg találkozások alkalmával használt nyelvet tünteti fel. Az orvos és a beteg közötti társas viszony kialakításában ugyan mindkét fél közreműködik, de kétségtelen, hogy az orvosi kommunikációnak van nagyobb szerepe. Az orvos és a beteg közötti kapcsolatban az elmúlt évtizedekben meglehetősen nagy változások következtek be: „az orvos és beteg viszonyát sokáig uraló autoriter viszony helyett vagy mellett egyre nagyobb szerepet kap az együttműködő, partneri kapcsolat” (Kuna 2016: 317). Az említett tendenciák ellenére – Kuna szerint – az orvos és a beteg közötti viszony továbbra is alapvetően aszimmetrikus és hierarchikus viszony, amely vélhetően az orvos gyógyításra vonatkozó elismert tudásának és az orvosi hivatás magas társadalmi presztízsének köszönhető (vö. Kuna 2016: 317). Az orvos-beteg találkozás még mindig formális, hivatalos szituációnak minősül ugyan, de mintha egyre nagyobb szerepet kapna benne az empátia, a bizalom és az együttműködés. Az orvos-beteg közötti megváltozott viszony jól tükröződik az orvosok nyelvi viselkedésében, nevezetesen pl. abban, hogy a beteg állapotát, vizsgálati eredményeit, további teendőit stb. többes számú első személyű elemek használatával mintegy közös tevékenységként jelenítik meg, pl. *Hogy vagyunk?*, *Hogy aludtunk?*, *Mi a panaszunk?*, *Van gyógyszerérzékenységünk?*, *Ha magas a cukorszintünk...*, *Próbáljuk ki ezt az új készítményt!* Mindez pedig minden bizonnyal összefüggésbe hozható az orvos és a beteg közötti közeledés és a partneri kapcsolat megteremtésének igényével.

4.2.2. Kuna hívja fel a figyelmet arra, hogy nemcsak az orvos és a beteg, hanem az orvos és az asszisztens(nő) közös munkája is gyakran reprezentálódik T/1-es formák által (vö. Kuna 2016: 328), pl. *Írunk fel gyógyszert, Felvesszük táppénzre, Megmérjük a vérnyomását, Csináltunk EKG-t a múltkor? A jövő héten szabadságon leszünk* (többnyire Kuna példái, vö. Kuna 2016: 327). A többes számú első személyű formák használatának „az alapja lehet a közös munka, valamint az is, hogy az egyes munkafázisokat felváltva is végezheti az orvos, illetve az asszisztens(nő) (oltás, receptírás, EKG-készítés stb.), továbbá a közösséget erősíti, hogy az orvos és az asszisztens(nő) a rendelés forgatókönyvében a gyógyító tevékenységet végző személyek közösségét, egységét alkotják” (Kuna 2016: 328).

4.2.3. A tanár és diák közti kommunikációban is gyakran tapasztalható, hogy a tanár többes számú első személyű igealakot használ egyes vagy többes számú második sze-

mély helyett. Gyakran hallani a *Most megtanuljuk az egyszerű múlt időt, A jövő órán témazáró dolgozatot írunk* típusú mondatokat a tanórán. Vélhetően csak a diákok számára jelent új anyagot az egyszerű múlt idő, és bizonyára csak a diákok írnak dolgozatot a következő órán, ennek ellenére a tanár gyakran többes számú első személyű igealakot használ, igyekszik a közösség részeként feltüntetni önmagát, érzelmi közösséget vállalva diákjaival.

4.2.4. Gyakran előfordul, hogy a T/1 személyű felszólító módú igealakok valójában az üzenet címzettjének (E/2) vagy címzettjeinek (T/2) szóló kéréseket, utasításokat tartalmaznak, pl. *Haladjunk, hölgyem!* 'haladjon, menjen!' / *Haladjunk hölgyeim!* 'haladjanak, menjenek!'. Ezek a formák empátikus használatú indirekt felszólítások, óvatos utasítások: mintha a beszélő nyíltan nem akarná / nem merné a címzettre hárítani a feladatot, pl. (Főnök a titkárnőnek:) *Nyomtassunk ki egy példányt a kérvényből!* vagy *Hívjuk fel telefonon X-t, és kérdezzük meg tőle, hogy ...!*, *Mérjük meg a beteg vérnyomását!*

4.2.5. A *Nem csukjuk be az ablakot?*-típusú T/1 igealakot tartalmazó kérdő mondatok valójában kérések, indirekt felszólítások: a beszélő nem akarja direkt módon instruálni beszélgetőtársát valamely cselekvés végrehajtására (*Csukd be az ablakot!* / *Csukjátok be az ablakot!*), ezért virtuális közösségként konstruálja meg azt. Ebben a szituációban a T/1 igei személyragnak nemcsak személy-, hanem attitűdjelölő funkciója is van.

4.2.6. Előfordul, hogy az E/2 és a T/2 alaknak T/1 alakkal való felcserélése iróniát, rosszalást fejez ki, pl. *Dolgozzatunk, dolgozzatunk?*, *Megint randevúra megyünk?* A beszélő ilyenkor a direkt felelősségre vonás helyett iróniával fejezi ki elégedetlenségét, rosszszallását.

4.3. T/1 = 'ő' és/vagy 'ők'

4.3.1. A többes számú első személyű elemek használata jellegzetes jelenség az anyák empátikus nyelvhasználatában. A többesség fogalmába „a megnyilatkozó csupán egyfajta azonosulás, vagyis társas attitűd érvényre juttatása érdekében vonódik bele (...) deiktikus kivetítéssel” (Laczkó–Tátrai 2015: 512), hiszen ezek a T/1-ben elhangzó megnyilatkozások valójában egy harmadik személyről (magáról a gyerekről) szólnak, és leginkább a gyerek (iskolai) előmeneteléhez kapcsolódnak, pl. *Ötöst kaptunk angolból!* vagy *Félek, hogy megbukunk kémiből!* A diskurzusban részt vevő partnerek – háttértudásuknak köszönhetően – természetesen tisztában vannak ezeknek a megnyilatkozásoknak a jelentésével, ti. 'a gyerek kapott ötöst angolból', 'félő, hogy a gyerek megbukik kémiből'.

Az anya és az újszülött baba szoros kötődésének is gyakran az a nyelvi következménye, hogy a kismamák a baba aktuális állapotáról, ténykedéseiről többes számú első személyben beszélnek, pl. *most múltunk háromhónaposak, már kanállal eszünk, jön a fogunk, holnap kapunk szurit, belázasodtunk, ügyösek vagyunk, sokat szopizunk, beka-*

kiltunk. A szülést követő időszakban a baba és a mama olyan tökéletes szimbiózisban élnek, a „friss” anyuka olyannyira kötődik újszülött gyermekéhez, hogy szinte képtelen függetleníteni magát tőle, vele együtt él meg mindent. Vannak persze olyan helyzetek, amikor talán tényleg indokolt a többes szám használata, például az *Egész éjszaka nem aludtunk* mondat igealakja valódi többes számot jelent pl. a baba betegsége, fogzása idején, amikor, bizony, gyakran előfordul, hogy a babával együtt az egész család virraszt éjszakánként. Többé-kevésbé egyetértek egy édesanya blogbejegyzésében talált, a „kismamanyelv” sokakat irritáló, visszatetsző többesszám-használatával kapcsolatos kritikájával: „Azt pedig az anyukáknak üzenem, hogy a köldökszínórt a születéskor elvágták, a gyereünk és mi két különböző személyiség vagyunk, saját vágyakkal és gondolatokkal (...), és ezt jobb minél előbb tisztázni magunkban, különben ott állunk majd a 12 éves fiunkkal, és arról beszélünk, hogy „épp most húzták meg a fogszabályzónkat”... (<http://www.nlcafe.hu/baba/20150110/anyak-tobbesszam-elszakadas>).

4.3.2. A felelősség átvállalása érdekében is előfordulhat többes számú első személyű forma használata, pl.

- *Mi történt a vázával, kisfiam?*
- *Véletlenül eltörtük.*
- *Légy őszinte: ki törte el?*
- *Öcsi...*

Amennyiben tényleg Öcsi volt az elkövető, akkor a beszélő jó szándékúan át akar vállalni a felelősségből. Ilyen stratégia alkalmazásakor a beszélő szolidaritást, együttérzést fejez ki a T/1 alakú ragozott ige segítségével, anélkül, hogy közvetlenül utalna a beszédpartnerre. Szándéka szerint átvállalja a felelősséget, hogy az ne (csak) a másikra háruljon (E/3 – ő), hanem mindkettejükre.

4.3.3. Használatos ez a forma akkor is, amikor a beszélő olyan tevékenységbe vonja be önmagát, amit ő valójában nem csinál, pl.

- *Mit csináltok?*
- *Sütjük a húst.*

A válasz egy olyan személytől érkezik, aki történetesen csak szemlélője a szituációnak: nem ő, hanem egy harmadik személy végzi a cselekvést, tehát a helyes válasz az volna, hogy *Anya süti a húst, közben beszélgetünk.* A T/1 igealakkal a beszélő azt érzékelteti, hogy partnerével közösséget alkotnak, úgy érzi, hogy ő is aktív résztvevője a tevékenységnek, a folyamatnak.

4.3.4. A következő mondatok T/1 formájú igealakjai voltaképpen E/3 számú cselekvőre utalnak ironikusan, pl. *Rossz hangulatban vagyunk ma / Ma is bal lábbal keltünk fel* – mondja a titkárnő az ajtó előtt álló kollégájának kilépve a főnök irodájából (Quirk 1985: 350–351, Mora 2004: 35).

4.3.5. A hazáról folytatott beszélgetésekben mi, magyar anyanyelvű nyelvhasználók hagyományosan még mindig (elégg) gyakran beszélünk Magyarországról T/1 formában,

pl. *az idén sok búzát exportálunk* 'Magyarország sok búzát exportál'. Nádasdy hívja fel a figyelmet arra (egy vele készült interjúban), hogy „ilyet angolul nem lehet mondani, mert az legfeljebb azt jelentené, hogy én meg maga meg az édesapja búzaexportőrök vagyunk, de nem egész Anglia” (<http://contextus.hu/az-igazsagot-allandoan-ismetelni-kell-mert-hazugsagokat-is-allandoan-ismetelgetik-nadasdy-adam/>).

A magyar nyelvi világtképben megjelenő hazafogalomnak a sajátosságaival több nyelvészeti munka is foglalkozik (különbféle aspektusokból). Egyik dolgozatában éppen ünnepeltünk ad kitűnő áttekintést (elsősorban szociokulturális szempontból) a *haza* szó használatában a magyar nyelvközösségen belül bekövetkezett változásokról (Szili 2008), közelebbről arról, hogy a különféle társadalmi szerveződésmódok hogyan befolyásolják az egyénnek saját közösségéhez (család, társadalom stb.) való viszonyulását, és a csoportszolidaritáson alapuló úgynevezett „insider” (azonosuló) vagy a hagyományos társadalmi függőségektől megszabadulni vágyó „outsider” (kívülálló) magatartás hogyan dekódolható a nyelvi jelekből, azaz a kultúra elvárásai hogyan épülnek be a nyelvhasználatba. A többes számú első személyű formák a közösségével azonosuló, azt belülről szemlélő „én” insider látásmódjának állandósult nyelvi megjelenítői. Szili Wierzbickát idézi, akinek „feltűnt, hogy míg az amerikaiaknál megszokott »this country«-ként emlegetni szülőhazájukat, mintha csupán egy lenne a sok ország közül, addig a lengyelek ugyanezt a szerkezetet (*ten kraj*) csak idegen országra vonatkoztatják. Ha lengyel nemzetiségű szólna így, azzal a lelki eltávolodását éreztetné” (Szili 2008: 155). Úgy tűnik (Szili empirikus vizsgálódásai is ezt támasztják alá), hogy a korábbi közösségi hazakép, az érzelmekkel teli hazafogalom (pl. *édes szép hazám, magyar hazánk*) ma már jószerivel csak a memoriterként megtanult versekben, idézetekben él a magyar emberek tudatában is, mintha személyes kötődésünk, rajongásunk, szeretetünk megvallására ma már ritkábban vállalkoznánk. Szili mindezt – óvatosan bár, de mégiscsak – „a globalizmus nemzetfelettségének eszméjével, illetve a közösséggel szembeni objektív, távolságtartó magatartásmódokkal és – nem utolsósorban – az ifjúság oktatásában bekövetkező törésekkel” (Szili 2008: 170) magyarázza.

4.3.6. A többes számú első személyű elemek használata jellegzetes jelenség a futballdrukkereknek a mérkőzéseket elemző, értékelő megnyilatkozásaiban is, pl. *Beszaladtunk a késbe, a végén 10 emberrel nyerni akartunk, de ezt a kontrát meg kellett volna állítani valahogy... Nagy meccs volt, holnapig elnéztem volna*³ (blogbejegyzés). Ez a forma megint csak a szoros kötődés, az együttérzés nyelvi megnyilvánulása. Persze az olyannyira elkötelezett rajongók is másként ítélik meg kedvenceik sikerét és balszerencséjét: „Nyertünk!” (mi: azonosulás, együttérzés), illetve „Kikaptak a fiúk!” (ők: távolságtartás, az empátia hiánya).

3 Köszönöm Tóth Teodórának, a Károli Gáspár Református Egyetem magyar szakos hallgatójának, hogy felhívta figyelmemet erre a funkcióra.

4.4. T/1 = 'mindenki' (általános alany)

A *Nem tudhatjuk, mit hoz a holnap, Ezt a szót úgy mondjuk magyarul, hogy ...* vagy az *Árnyékáért becsüljük a vén fát* mondatok esetén „az aktuális beszédesemény személyközi viszonyainak ismerete kevésbé játszik szerepet a T/1 kifejezés sikeres értelmezésében” (Tátrai 2010: 215), hiszen a T/1 igealak ebben az esetben nem konkrét címzettet, sokkal inkább általános alanyt jelöl, *mi* = 'mindenki', 'általában az emberek'. A szűkebb vagy tágabb körű közösséget jelölő többes szám első személy (pl. család, osztályközösség, nemzet, emberiség) sok esetben az adott (szűkebb vagy tágabb) közösségre vonatkozó elvárásokat, normákat is tartalmazza (vö. Jobst 2007: 34).

Az 'általános alany' jelentésű T/1 forma fölényességet és/vagy iróniát is kifejezhet, pl. *Tudjuk, merről fúj a szél!, Láttunk már ilyen csodát!* (Péter példái, vö. 1999: 117), *Láttunk már karón varjút!*

5. Összegzés: T/1 grammatikai formáknak a beszédszerkezetben aktuálisan betöltött jelentése

egyes szám	többes szám
én –megsokszorozott egyes számú első személyű beszélő ['én1 + én2 + én3 + ... + énN']: homogén (szorzó, multiplikatív) többes szám; – a hatalom, a felsőbbség, az autoritás kifejezése (pluralis maiestatis), – a hitelesség erősítése, a meggyőzés szándéka, – a felelősség elhárítása, – (ál)szerénység	mi heterogén (hozzáadó, additív) többes szám: – ['én + te/ti'], ['én + te/ti + ő(k)'] (inkluzív használat), – ['én + ő(k)'] (exkluzív használat)
te – empatikus használat: közösségvállalás, azonosulás, összetartozás, – empatikus használatú indirekt felszólítás, óvatos utasítás, – irónia, rosszallás	ti – empatikus használat, – empatikus használatú indirekt felszólítás, óvatos utasítás, – irónia, rosszallás
ő – empatikus szerepű használat: összetartozás, azonosulás (insider magatartás), közösségvállalás, – a felelősség átvállalása – irónia	ők – empatikus szerepű használat: összetartozás, azonosulás, közösségvállalás
mindenki – általános alany, – fölényesség, irónia	

6. (Rendhagyó) befejezés

Kedves Ünnepeztünk, kedves Mesterem, Mentorom, Barátném! Évfordulód alkalmából először heterogén, exkluzív T/1-ben **KÖSZÖNTÜNK** ['én + (Mártácska + Laci)'] = ['én + ők'], kívánva sok örömet és jó egészséget, másrészt kórusban, teli torokból, homogén T/1-ben harsogjuk, hogy **BOLDOG SZÜLETÉSNAPOT KÍVÁNUNK** ['én_{HVM}' + 'én_{HM}' + 'én_{HL}'], **ISTEN ÉLTESSEN SOKÁIG!**

Irodalom

- Balogh Judit 2000. A névszórágózás. In: Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 183–209.
- Bañcerowski Janusz 2006. A nyelv mint a manipuláció eszköze. In: Tóth Szergej (szerk.) *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 89–110.
- Bárházi Eszter 2008. Manipuláció, valamint manipulációra alkalmas nyelvhasználati eszközök a sajtóreklámokban. *Magyar Nyelv* 104: 443–463.
- Dániel Ágnes 1979. Én vagyok te, te vagy te, de ki az a „mi”? *Magyar Nyelvőr* 103: 19–27.
- Egedi Barbara 2016. Az első névelő nyomában. *Nyelvtudományi Közlemények* 112: 243–261.
- Fónagy Iván 1963. *A költői nyelvről*. Corvina, Budapest.
- Jobst Ágnes 2007. A *mi* mint a hatalom és a szolidaritás névmása. *Magyar Nyelvőr* 131: 29–47.
- Juhász Dezső 2016. Erdélyi magyar nyelvészek. Egy új tudománytörténeti sorozat. *Nyelvtudományi Közlemények* 112: 277–284.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kugler Nóra – Laczkó Krisztina 2003. A névmások. In: Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 152–169.
- Kuna Ágnes 2016. Személydeixis és önreprezentáció az orvos-beteg találkozón. *Magyar Nyelvőr* 140: 316–332.
- Laczkó Krisztina 2001. Névmás és referencia. *Magyar Nyelvőr* 125: 102–107.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015. „Évek óta mást se csinálunk.” A többes szám első személyű deixiktikus elemek működésének vizsgálatához. In: Bárh János – Bodó Csanád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.) *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, 501–514.
- Mora, Isabel-Ínigo 2004. On the use of the personal pronoun we in communities. *Journal of Language and Politics* 31: 27–52.
- Péter Mihály 1999. *A nyelvi érzelmek kifejezés eszközei és módja*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Quirk, R. – Greenbaum, S. – Leech, G. – Svartvik, J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, London.
- Szili Katalin 2008. Édes hazánktól Magyarorszáig. A haza mint szociokulturális fogalom a nyelvi adatok tükrében. *Magyar Nyelvőr* 132: 151–170.

Tátrai Szilárd 2010. Áttekintés a deixisről. *Magyar Nyelvőr* 134: 211–233.

Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXII: 17–58.

Tóth Teodóra 2016. *A személyes névmások funkcionális vizsgálata*. Szemináriumi dolgozat (kézirat) (Károli Gáspár Református Egyetem).

<http://contextus.hu/az-igazsagot-allandoan-ismetelni-kell-mert-hazugsagokat-is-allandoan-ismetelgetik-nadasdy-adam/>